

ИНСТРУКЦИИ
за създаване на национални системи от
“Живи човешки съкровища”

СЪДЪРЖАНИЕ:

I. Введение

1. Обща картина
2. Определения
3. Цели

II. Елементи, необходими за създаването на системи от “Живи човешки съкровища”

1. Законови разпоредби
2. Идентификация и номиниране
3. Експертна комисия
4. Критерии за селекция
5. Брой на представените кандидатури
6. Отличителни знаци, с които се удостояват избраните личности

III. Мерки за трайно съхранение

1. Подготовка
2. Документация
3. Разпространение

IV. Съдействие за създаването на национални системи от “Живи човешки съкровища”

I. Въведение

1. Обща картина

Цялата международна общност съзнава значението на нематериалното културно наследство, както и необходимостта от неговото съхранение. В съответствие с разпоредбите на Член 2 от Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство, приета от Генералната конференция на ЮНЕСКО на нейната 32^{ра} сесия, състояла се на 17 октомври 2003 година, нематериалното културно наследство формира чувството за самобитност и приемственост на общностите, групите и отделните лица, като неговото опазване е гаранция за насърчаване на човешкото творчество и обогатяване на културното многообразие на човечеството. В същото време, значителна част от знанията и уменията, свързани с културното изразяване в областта на музиката, танца, театъра и художествените занаяти, е заплашена от изчезване поради намаляването на броя на хората, работещи в тези области, дължащо се на недостига на средства и пагубното влияние на глобализацията.

За да се гарантира опазването на нематериалното културно наследство, следва да бъдат приети предварителни мерки за осигуряване на идентификацията на това наследство чрез създаването и редовното обновяване на един или няколко национални регистри (Член 12 от Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство).

Един от най-ефикасните начини за трайно съхранение на нематериалното културно наследство е грижата хората, които го олицетворяват, да продължават да усъвършенстват своите знания и умения и да ги предават на следващите поколения. Във връзка с това е необходимо да се определят пазителите на това наследство и да се признае официално тяхната роля като такива. Ето защо, ЮНЕСКО предлага на държавите-членки да създадат национални системи от "Живи човешки съкровища".

По време на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО през 1993 година Република Корея предложи да се учреди Програма на ЮНЕСКО за "Живи човешки съкровища". Изпълнителният съвет прие решение, с което приканва държавите-членки да създадат подобни системи в страните си. Оттогава досега бяха проведени множество международни съвещания и заседания на работни групи за определяне на обсега на понятието и насърчаване на създаването на национални системи в тази област.

Първата система от "Живи човешки съкровища" е създадена през 1950 година в Япония. Република Корея изгражда своя собствена система през 1964 година. Шест други страни - Филипините, Тайланд, Румъния, Франция, Чешката република и България - също са създали свои системи, които се различават чувствително една от друга.

2. Определения

"Живите човешки съкровища" са лица, които притежават необходимите познания и умения на най-високо ниво, за да интерпретират или създават специфични елементи от нематериалното културно наследство, определено от държавите-членки като свидетелство за живите културни традиции и за творческия гений на групите, общностите и отделните лица, съществуващи на тяхната територия.

Определенията, посочени по-долу, са извлечение от Член 2 на Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство :

"Нематериално културно наследство" означава :

„Обичаите, формите на представяне и изразяване, знанията и уменията, - а така също и свързаните с тях инструменти, предмети артефакти и културни пространства, - признати от общностите, групите и в някои случаи от отделните лица като част от тяхното културното наследство. Това нематериално културно наследство, предавано от поколение на поколение, се пресъздава постоянно от общностите и групите в зависимост от средата, която ги заобикаля, от тяхното взаимодействие с природата и от тяхната история; то формира чувството им за самобитност и приемственост, като по този начин способства за насърчаване на уважението към културното многообразие и творчеството на човечеството“ (Член 2.1.).

„Нематериалното културно наследство“ се проявява по-специално в следните области:

- (а) Устните традиции и форми на изразяване, в това число и езика в качеството му на носител на нематериалното културно наследство;
- (б) Художествено-изпълнителското изкуство;
- (в) Социалните обичаи, обреди и празненства;
- (г) Знанията и обичаите, отнасящи се до природата и вселената;
- (д) Знанията и уменията, свързани с традиционните занаяти (Член 2.2.).

„Опазване“ означава:

„прилагането на мерки за осигуряване на жизнена трайност на нематериалното културно наследство, включително неговата идентификация, документиране, проучване, запазване, съхраняване, развитие, експлоатация, популяризиране и предаване предимно чрез формалното и неформалното образование, а така също и възраждане на отделните аспекти на това наследство“ (Член 2.3.).

3. Цели

- (i) Създаването на национални системи от „Живи човешки съкровища“ цели преди всичко да се съхранят знанията и уменията, необходими за представяне, интерпретиране или създаване на произведения на културното изразяване, които имат голямо историческо, художествено или културно значение за държавите-членки.
- (ii) За да се даде възможност за изпълнение на възложените задачи, свързани с опазване на нематериалното културно наследство, в рамките на системата за популяризиране сред обществеността могат да се предвидят специални помощи и субсидии за „Живи човешки съкровища“, определени като такива, с цел:
  - 1. Непрекъснато усъвършенстване на знанията и уменията в тази област;
  - 2. Тяхното предаване на следващите поколения чрез реализиране на ефективни програми за подготовка на кадри;
  - 3. Събиране и изготвяне на документи и архивни материали, свързани със съответното нематериално културно наследство (аудиовизуални записи, публикации и т.н.);
  - 4. Осъществяване на всички други задачи, които могат да им бъдат възложени от държавите-членки.

Системата трябва също така да насърчава младежта да придобие необходимите знания и умения, за да препредава или създава отделни елементи на

нематериалното културно наследство, посредством публично признание и организиране на публични представяния на национално или международно равнище.

II. Елементи, необходими за създаването на системи от "Живи човешки съкровища"

1. Законови разпоредби

- (i) Държавите-членки, които желаят да създадат система от "Живи човешки съкровища", следва да осигурят средства за нейното функциониране и управление, в зависимост от обстановката в страната и съответните националните особености. Същевременно, не е възможно да се препоръча използването на един единствен метод в тази област. Ето защо не е необходимо юридическата рамка на тази система да се очертае задължително с приемането на специален закон: тя може да бъде изградена също така с помощта на специални административни разпоредби, приети било от дадено министерство в рамките на неговите общи компетенции, било от дадена неправителствена организация, субсидирана или несубсидирана от държавата.
- (ii) В същото време има основателни причини, които обуславят необходимостта от прибягване към закона.
  - 1. По този начин може да бъде създадена официална структура, в рамките на която ще функционира тази система; това ще даде възможност на обществеността да се запознае с нейното значение, с нейното функциониране и с очакваните резултати ;
  - 2. Законовите разпоредби могат да бъдат използвани като образователно средство, за да се запознае обществеността с "Живите човешки съкровища" и нематериалното културно наследство, които са нейно притежание. Фактът, че тези разпоредби са облечени в законова форма дава възможност на заинтересованите страни да използват системата като рамка, в която да впишат усилията си в областта на образованието и популяризирането на това наследство.

2. Идентификация и номиниране

- (i) След като бъде взето решение за учредяване на система за "Живи човешки съкровища", следва да се определи кои елементи на нематериалното културно наследство трябва да бъдат съхранени на местно и национално равнище. Както се вижда от посочените по-горе примери, решенията на заинтересованите държави-членки се отличават значително едни от други.
- (ii) Така например, подобна система може да не обхваща задължително цялата географска територия на дадена държава-членка, нито всички елементи на нейното нематериално културно наследство. Приложението на самия диспозитив зависи от целите, преследвани от всяка отделна държава-членка; то не следва да се влияе от направеното в другите страни. Съществува голямо разнообразие от възможни способности и подходи, като например :
  - 1. Системата може да бъде ограничена в дадена област на съответната държава-членка по причини, счетени от нея за целесъобразни. Това решение може да бъде приложено, когато дадена област или

провинция е особено богата на различни видове или жанрове от нематериалното културно наследство, които се нуждаят от закрила и опазване;

2. Обсегът на приложението на една система може да бъде ограничен, за да се контролира нейното успешно осъществяване ;
3. Тя може да обхване само определена част от населението, по-специално когато се касае за нематериалното наследство на малцинствата или на местното коренно население ;
4. Дадена система може да бъде преработена и след нейното създаване, за да бъде по-добре приспособена към отделните аспекти на културата на съответната държава-членка.

3. Експертна комисия

- (i) Независимо от целта на системата, внедрена от държавата-членка, необходимо е към нея да се създаде съответна структура, която да взема съответни целесъобразни решения. Естеството на подобен орган зависи от приоритетите на всяка отделна държава-членка в тази област.
- (ii) Препоръчва се създаване на "Експертна комисия"; нейна основна задача следва да бъде изготвянето на препоръки към министъра по културните въпроси. В повечето случаи министърът е лицето, което взема окончателно решение за избора на "Живи човешки съкровища", но тази роля може да бъде възложена и на друга инстанция, в зависимост от административната структура на всяка държава-членка. Комисията следва да бъде съставена от държавни служители, университетски преподаватели, както и видни представители на нематериалното културно наследство (в това число могат да фигурират и лица, определени вече като "Живи човешки съкровища", или лица, номинирани за такива), както и от други експерти. Нейната дейност трябва да бъде подпомогната от наличието на постоянен Секретариат.
- (iii) Първостепенна задача на Комисията е да определи елементите на нематериалното културното наследство, които следва да бъдат приоритетно излъчени, с цел тяхното опазване на местно или национално равнище. Необходимо е да се уточни, че определените приоритети изобщо не поставят под въпрос и не подценяват значението на останалите съставни елементи на нематериалното културно наследство. Комисията следва да отчита опасността от изчезване на дадени части от това наследство, както и финансовите и административните трудности и пречки в това отношение.
- (iv) Комисията трябва да изпълни възложената ѝ задача да предлага на министъра по културните въпроси списък на лица, които притежават високо ниво на знания и умения в определена област, с цел тяхното номиниране, като се опира на критериите за селекция, изложени в точка 4 (ii) по-долу. В този смисъл, желателно е да бъдат представени и трите форми на следните кандидатури:

1. *Индивидуални кандидатури*

Необходимо е да се представят кандидатурите на лица, всяко от които притежава високо равнище на изискваните знания и умения в областта на съответното нематериално културно наследство.

2. *Колективно признаване*

При отделни видове нематериално културно наследство следва да бъде представена кандидатурата на група от лица, които притежават заедно изискваните знания и умения. Подобни кандидатури могат да бъдат, например, от областта на художествено-изпълнителското изкуство или декоративното изкуство, където колективното групово представяне се счита за по-важно от представянето на една отделна личност.

3. *Признаване на определена група*

Понякога е полезно с личността на даден ръководител да се отъждестви определена група, чиито членове са особено важни носители на изискваните познания и умения в областта на художествено-изпълнителското или декоративното изкуство, където приносът на групата е по-значим от ролята на една отделна личност. В този случай, може да се окаже необходимо да бъде номиниран определен от самата група неин ръководител.

- (v) Комисията може да се опре на знанията и опита на своите членове за представяне на отделните кандидатури. Въпреки това, за предпочитане е да бъде създаден специален механизъм, чрез който лицата, отговарящи на исканите условия, да бъдат предлагани на вниманието на Комисията. Тя би могла да изиска от съответните инстанции да й предоставят своите препоръки в определен момент на годината или на всеки две - три години. Предложенията могат да бъдат направени и по време на самия процес на селекция от широката общественост или от лица, притежаващи подобни знания и умения, в това число и от лица, които вече са признати за "Живи човешки съкровища". Всички кандидатури следва да бъдат изготвени в тясно сътрудничество с заинтересованите притежатели или носители на съответните традиции и обичаи; нито едно решение, отнасящо се до тях и до техните традиции, не може да бъде взето без тяхно съгласие.
- (vi) Комисията е тази, която следва да препоръча и анулирането на дадено решение за излъчване на кандидатура за "Живи човешки съкровища" след консултация със съответния министър по културните въпроси. Причините за това анулиране могат да бъдат различни, но се свеждат, общо взето, до следното :
  1. Заинтересованото лице не изпълнява поверените му задължения;
  2. То не отговаря вече на критериите, определили неговото номиниране.
- (vii) Комисията трябва да следи непрекъснато състоянието и развитието на "Живите човешки съкровища". Тя следва да направи необходимото за да продължават те да изпълняват поверените им задължения, като при необходимост съдейства за осигуряване на необходимите условия за това (виж раздел III - Мерки за трайно съхранение).

Общо взето, препоръчва се при идентификацията и номинирането на кандидатурите да бъде възприет следният подход:

1. да се определи обсегът на предложения механизъм в рамките на държавата или, с други думи, да се реши дали той следва да бъде приложен в

национален мащаб или да се ограничи в рамките на дадена област, на отделни групи или общности;

2. да се създаде Експертна комисия, за да:

- √ бъдат формулирани препоръки относно съставните елементи на нематериалното културно наследство, което следва да бъде запазено ;
- √ бъде представена кандидатурата на носителите на знания и умения в тези области, които могат да бъдат определени като "Живи човешки съкровища";
- √ бъдат анулирани решенията за номиниране, ако това се наложи ;
- √ бъде проследявано непрекъснато състоянието и развитието на "Живите човешки съкровища".

4. Критерии за селекция

(i) *Съставни елементи на нематериалното културно наследство*

При избора на даден елемент на нематериалното културно наследство, който следва да бъде запазен благодарение на системата от "Живи човешки съкровища", държавите-членки следва да имат предвид следните критерии :

- неговата стойност като свидетелство за творческия гений на човечеството;
- неговата привързаност към коренните културни и социални традиции;
- неговият представителен характер, типичен за дадена област, общност или група ;
- опасността от изчезване на този елемент поради липса на средства за неговото съхранение или поради съществуването на дадени явления, свързани с пагубното въздействие на глобализацията.

(ii) *"Живите човешки съкровища"*

Като дава възможност за достъп на дадено лице или група до статута на "Живи човешки съкровища", Комисията следва да се съобрази със следните критерии :

- отлично прилагане на показаните знания и умения ;
- пристрастие на дадената личност или група към нематериалното културно наследство;
- способност да усъвършенства все повече и повече своите знания и умения;
- желание и способност да предава тези знания и умения на подготвяните млади кадри.

5. Брой на представените кандидатури

В този процес не става дума да се защитава възможността всяка година или всеки две-три години да се представят максимален брой кандидатури, тъй като решенията в тази област се вземат в зависимост от определени фактори, които са различни и специфични за всяка държава-членка. Така, например, евентуалните бюджетни ограничения могат да намалят броя на номинираните кандидатури или тези кандидатури могат да бъдат ограничени поради желанието да се запази изключителния ценностен характер на системата от "Живи човешки съкровища".

Въпросите, свързани с представянето на местни или регионални групи или общности, могат също да окажат влияние на този процес. В същото време от законова гледна точка е необходимо и важно Комисията да обяви публично ограниченията, които възнамерява да приложи, както и максималния брой възможни номинации в рамките на даден времеви цикъл.

6. Отличителни знаци, с които се удостояват избраните личности

- (i) Това, което отличава също така едно "Живо човешко съкровище" е неговото публично признание. За да се осигури това признание е необходимо на носителя или носителите на това звание да бъде присъден съответен отличителен знак по време на официална церемония, председателствана от висш държавен служител или публична личност. Тази церемония следва да се впише в рамките на общата програма за дейност, като бъде едновременно свидетелство за признание на избраните лица и повод за честване на културното наследство.
- (ii) Желателно е да се предвидят също така известни финансови средства, за да се насърчат "Живите човешки съкровища" да поемат възложената им отговорност. Те могат да се изразяват под формата на дадена произволна сума или на месечни или годишни надбавки, които могат да бъдат облагаеми или необлагаеми. Паричните надбавки биха могли да варират, да бъдат отпускани при необходимост или да бъдат адаптирани в зависимост от доходите на заинтересования. Освен това, би било целесъобразно да се освободят от данъци доходите на съответното лице, като неговите знания и талант бъдат поставени в служба на практическото изкуство, за което е било отличено и е получило това звание.
- (iii) Държавите-членки могат да окажат финансово съдействие на "Живите човешки съкровища", за да им дадат възможност да интерпретират или да създадат отделни елементи или части от нематериалното културно наследство. Тази помощ може да се изрази в закупуването на оборудване и на материали, в случай че стойността на строежа на съответното студио, ателие или институт за подготовка на кадри се окаже твърде висока.
- (iv) Възможно е да се набележат и други форми на финансови облекчения в зависимост от социалната структура на всяка държава-членка. Така, например, ако в дадената област няма служба за медицинско обслужване, е целесъобразно да се осигури финансово покритие на доболничната и болничната помощ за съответното лице. Освен това, държавата-членка може да сключи за нейна сметка застраховка-живот в полза на тези лица и да изплаща съответните обезщетения.

III. Мерки за трайно съхранение

1. Подготовка на кадри

Целесъобразната подготовка на кадри - било в рамките на специализирана учебна институция, било посредством прякото и традиционно обучение "майстор - ученик" - е от изключително значение, за да се постигне набелязаната цел и знанията и уменията на "Живите човешки съкровища" да се предадат на младежите. В този смисъл държавите-членки могат, съвместно с компетентните институции и органи в

тази област, да въведат ефективни програми за подготовка, като окажат на "Живите човешки съкровища" техническа и финансова помощ в тази област.

2. Документация

Държавите-членки, в тясно сътрудничество с компетентните органи и с документационните центрове и институции, следва да събират съответната документация, свързана със знанията и уменията на "Живите човешки съкровища", като използват всички необходими методи за тази цел (събиране, описване, препис и др.). Това произтича от разпоредбите на Член 13 (г) от Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство, според които държавите-членки трябва да се стремят да:

“приемат целесъобразни юридически, технически, административни и финансови мерки за създаване на институции за документиране на нематериалното културно наследство и за улесняване на достъпа до тях”.

Освен това, за да се осигури практическо приложение на тези мерки е препоръчително да се създадат регистри към институциите и системите за архивиране и документиране към съществуващите музеи или етнографските отдели, да бъдат създадени музеи на нематериалното културно наследство, както и да се подготвят специалисти, издирващи етнографски материали, архивисти, документалисти и други специализирани кадри в тази област.

3. Разпространение

Държавите-членки следва, съвместно със съответните компетентни органи, да съдействат за непрекъснатото насърчаване на обществената съпричастност към "Живите човешки съкровища", което предполага по-специално :

1. Организиране на дейности за насърчаване на нематериалното наследство и осигуряване на съпричастността на обществото към него чрез редовно организиране на спектакли, културни изяви, изложби и др. По този начин ще бъде създадена заинтересована публика, а "Живите човешки съкровища" ще се стремят да задълбочават още повече своите знания и умения; от своя страна, младите поколения и по-специално тези, които желаят да получат подготовка в тази област, ще имат възможност да обогатяват непрекъснато своя опит;
2. Отпускане на субсидии, които ще дадат възможност за научни изследвания и публикуване на документи на хартиен, аудиовизуален и мултимедиен носител, отнасящи се до съответното нематериално културно наследство;
3. Въвеждане на дисциплината "нематериално културно наследство" в образователните програми;
4. Изготвяне на стратегии за насърчаване на населението да се ползва от услугите и опита на дадено "Живо човешко съкровище" в качеството му на преподавател, изпълнител или майстор на художествени занаяти.

IV. Съдействие за създаването на системи от "Живи човешки съкровища"

- (i) ЮНЕСКО ще оказва финансово и/или техническо съдействие, за да помага на държавите-членки да създадат свои национални системи от "Живи човешки съкровища" както в рамките на своята редовна програма, така и посредством възможностите на Програмата за участие и извънбюджетните вноски на държавите-членки.

(ii) Във връзка с предстоящото влизане в сила на приетата неотдавна Конвенция за нематериалното културно наследство националните програми за "Живи човешки съкровища" трябва да бъдат създадени така, че да се съчетаят с националните мерки за опазване на това наследство, които следва да бъдат приети от държавите-членки в изпълнение на разпоредбите на Конвенцията. В тази връзка ЮНЕСКО ще окаже финансова и техническа помощ за осъществяване на следните цели :

1. Създаване на един или множество национални регистри на нематериалното културно наследство, което следва да бъде съхранено в рамките на системата от "Живи човешки съкровища";
2. Създаване на национален регистър на "Живите човешки съкровища";
3. Съдействие за осъществяване на дейности, свързани с предаването на това наследство на поколенията, като например: подготовка на кадри, документиране на техните знания и умения, популяризиране и др.

Много държави-членки от различни региони вече са създали или предвиждат създаването на национални системи в тази област : Африка (около седем страни), Латинска Америка (Бразилия), Азия-Тихия океан (Камбоджа и Фиджи) и Арабските държави (страните от Магреб).